

Καρανάτσης, Κ.

Μια εκδοχή για τις οικονομικές ανισότητες. 18ος-20ος αιώνας

Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο, 2017, 223 σελ.

Ο κορυφαίος Ελβετός ιστορικός Paul Bairoch (1994, 5) παραφράζοντας μια γνωστή ρήση του Λέοντος Τολστόι, έγραψε προσφυώς «Η οικονομική ιστορία είναι μια κουφή που απαντάει σε ερωτήματα που κανείς οικονομολόγος δεν της έθεσε ποτέ». Ο Κώστας Καρανάτσης (ΚΚ), Επίκουρος Καθηγητής Οικονομικής Ιστορίας στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων θέτει το αιώνιο (από τον καιρό του Άνταμ Σμιθ που είχε μεγάλες ιστορικές ανησυχίες) ερώτημα: «γιατί κάποιοι έγιναν πλούσιοι και κάποιοι άλλοι παρέμειναν φτωχοί» και καταθέτει τη δική του εκδοχή για τη δημιουργία των οικονομικών ανισοτήτων διεθνώς. Παρόλο που ο συγγραφέας ουδόλως επιδιώκει τη σύγκριση, πόσο μάλλον την αναμέτρηση με επιφανείς συναδέλφους που έθεσαν το ίδιο ερώτημα όπως οι Douglass North και David Landes, και λίαν προσφάτως οι Daron Acemoglu και Thomas Piketty, ωστόσο μοιραία οι γνωρίζοντες κάνουν τις δικές τους συγκρίσεις.

Το βιβλίο διαρθρώνεται σε επτά κεφάλαια τα οποία δεν ακολουθούν τη συνήθη καταγραφή της ιστορικής εξέλιξης του καπιταλιστικού συστήματος από τη λεγόμενη «βιομηχανική επανάσταση» μέχρι σήμερα. Αντιθέτως, συνδέει επιλεκτικά τα γεγονότα με τις πολιτικές αλλά και τις θεωρητικές εξελίξεις. Λέμε επιλεκτικά γιατί αφού εξετάσει με συνθετικό τρόπο την παραγωγική μεταμόρφωση της Βρετανίας στο 2^ο κεφάλαιο, εστιάζει στη μελέτη περιπτώσεων εκβιομηχάνισης χωρών που σπάνια συναντά κανείς σε ένα εγχειρίδιο οικονομικής ιστορίας. Ενώ δεν εξετάζει τις άλλες μητροπόλεις του καπιταλισμού όπως η Γαλλία, η Γερμανία, το Βέλγιο, και οι ΗΠΑ, το 3^ο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στις περιπτώσεις των Σκανδιναβικών χωρών (Σουηδία, Δανία, Νορβηγία), των Βαλκανικών (Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία, Ρουμανία) όπως και δύο χωρών της Ανατολικής Ευρώπης (Ρωσία, Ουγγαρία), αλλά και στην Αργεντινή. Ο προφανής λόγος είναι η αναζήτηση

της οικονομικής καθυστέρησης αυτών των χωρών «που έτρεχαν ξοπίσω από τις ‘πρωτοπόρες’ και ανεπτυγμένες δυνάμεις της εποχής» όπως λέει χαρακτηριστικά ο συγγραφέας (63). Το ίδιο συμβαίνει και με την εξέταση της περιόδου του Μεσοπολέμου και των συνεπειών της κρίσης του 1929 στο επόμενο κεφάλαιο. Μετά τη συνοπτική έκθεση των ιστορικών δεδομένων των δύο πρώτων δεκαετιών (από την οποία λείπει κάθε αναφορά στο οξυμένο ζήτημα της ιμπεριαλιστικής επέκτασης), ο ΚΚ εξετάζει την τύχη των παραπάνω χωρών αυτήν την παραγμένη περίοδο. Αν η έλλειψη αναφοράς στις ανεπτυγμένες οικονομίες της Δύσης είχε νόημα κατά την εξέταση της «απογοείωσης» τους, εδώ η αναφορά σε δεύτερο πλάνο της αμερικανικής κρίσης και της εξάπλωσης της συνιστά κατά τη γνώμη μου παράλειψη. Η επιτυχής σύνθεση της θεωρητικής συνιστώσας της κρίσης (σελ. 134-9) καθιστά αυτήν την παράλειψη απλώς πιο ευδιάκριτη. Εξίσου εμφανής είναι και η έλλειψη αναφοράς στο σοσιαλδημοκρατικό πείραμα της Σουηδίας (παρά τη μελέτη περίπτωσης) και στο από πολλές απόψεις πρωτοποριακό πολιτικό πρόγραμμα της κυβέρνησης του «Λαϊκού Μετώπου» στη Γαλλία του Λέοντος Μπλουμ.

Το πέμπτο κεφάλαιο συνθέτει εξαιρετικά τη σχέση οικονομίας και πολέμου στη διάρκεια του 20^{ου} αι. Ο συγγραφέας δεν περιορίζεται στους δύο παγκόσμιους πολέμους και στην εξέταση των οικονομικών τους αιτίων (με εμφανή και πάλι την έλλειψη αναφοράς στον ιμπεριαλιστικό ανταγωνισμό), και των συνεπειών τους, αλλά και σε όσα ακολούθησαν στον Ψυχρό Πόλεμο (που άρχισε με την ομιλία του Churchill το 1946 και όχι με την ομιλία Truman στο Κογκρέσο ένα χρόνο αργότερα). Κάλιστα, το πρώτο μέρος του έκτου κεφαλαίου (σελ. 171-7) θα μπορούσε να ενσωματωθεί στο προηγούμενο αφού το δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ αποτελούν εμβληματικές στρατηγικές εξωτερικής επέμβασης στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Αντιθέτως, από την εξέταση της μεταπολεμικής χρυσής εποχής 1945-1973 (και όχι 1947-1972), ο ΚΚ παραλείπει το κορυφαίο κοινωνικό επίτευγμα της περιόδου που είναι η εγκαθίδρυση του Κράτους Πρόνοιας: συντάξεις, οικογενειακά επιδόματα, προστασία της απασχόλησης, κρατική μέριμνα διαφόρων κοινωνικών ομάδων είναι «κατακτήσεις» των δεκαετιών του 1950 και 1960. Πριν τον Πόλεμο δεν υπάρχουν παρά μόνον ως συνθήματα στις

συνδικαλιστικές διεκδικήσεις και στις εργατικές απεργίες. Το 6^ο κεφάλαιο κλείνει με μια ενδιαφέρουσα σύνοψη των εξελίξεων που ακολούθησαν το «πετρελαϊκό σοκ» του 1973. Η παρουσίαση του ενεργειακού προβλήματος (σελ. 180-4) είναι θαυμάσια και πολλαπλώς διδακτική. Ωστόσο, επιτρέψτε μου, θα διαφωνήσω πλήρως με τον τίτλο «τα χρόνια της αβεβαιότητας 1973-1998». Ο τίτλος ισχύει για την περίοδο 1973-1979 της στασιμότητας, του υψηλού πληθωρισμού κόστους, της ανεργίας και της πολιτικής αστάθειας σε αρκετές χώρες της Δύσης. Μετά τη διπλή καταιγίδα Θάτσερ-Ρέιγκαν το 1979-80, το παγκόσμιο κέντρο του καπιταλισμού ανανέωσε τις πηγές κερδοφορίας του σημειώνοντας σημαντικές επιδόσεις (ΜΟ ετήσιας αύξησης Βρετανικού ΑΕΠ 2,73% τη δεκαετία του 1980). Ακολούθησε η άνοδος των 4 Ασιατικών Τίγρεων και η έναρξη της νέας φάσης επέκτασης που οι δημοσιολόγοι αποκάλεσαν «παγκοσμιοποίηση», μετά την κατάρρευση της Ανατολικής Ευρώπης το 1989 και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991. Σωστά ο συγγραφέας, ως καλός γνώστης της ιστορίας, δεν παρασύρεται από τον συρμό των «παγκοσμιολογούντων» γνωρίζοντας, από το πρώτο κιόλας κεφάλαιο, ότι η πρόσφατη πορεία μετά το 1989 εγγράφεται σε μία μακρά ιστορική εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος τους τελευταίους πέντε αιώνες. Όπως επισημίναμε αλλού, «αποτελεί μία νέα μετεξέλιξη ενός τρόπου παραγωγής που διαμορφώθηκε στα μέσα του 18ου αιώνα, και του οποίου οι υλικές και πνευματικές ρίζες βρίσκονται στην εποχή της μεγάλης εξόδου των Ευρωπαίων, στις αρχές του 16ου αι. Αν θέλαμε να δώσουμε ένα όνομα που να ανταποκρίνεται στην παρούσα φάση οικονομικής εξέλιξης, θα ήταν καλύτερο να μιλούσαμε για ομογενοποίηση των θεσμικών όρων λειτουργίας της αγοράς σε παγκόσμιο επίπεδο».

Το 7^ο και τελευταίο κεφάλαιο ασχολείται με τις οικονομικές διακυμάνσεις και κρίσεις εστιάζοντας στις αντιδράσεις των κυβερνήσεων που κλήθηκαν να τις διαχειριστούν για να αποκαταστήσουν τις ισορροπίες. Η ιστορία αυτών των παρεμβάσεων βρίθει από λάθη αλλά και από επιτυχίες. Ο ΚΚ εποπτεύει με τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο τι συνέβη στο παρελθόν αλλά ταυτόχρονα παίρνει το ρίσκο να κρίνει τις οικονομικές εξελίξεις. Εκτός από συναρπαστικό το βιβλίο είναι χρήσιμο για όσους ενδιαφέρονται να διαβάσουν μια τεκμηριωμένη εκδοχή για τον άνισο τρόπο της μακραιώνης εξέλιξης του

παγκόσμιου οικονομικού συστήματος και να έχουν μια σχολιασμένη βιβλιογραφική επισκόπηση.

Καθηγητής Μιχαήλ Ζουμπουλάκης

Βιβλιογραφία

Acemoglu, D. & J.A. Robinson (2012) *Γιατί αποτυγχάνουν τα Έθνη;* Αθήνα, Λιβάνης 2013.

Bairoch, P. (1994) *Mythes et paradoxes de l'histoire économique*, La Découverte, 1999.

Landes, D.S. (1998) *Ο πλούτος και η φτώχεια των εθνών*, Εκδόσεις Λιβάνη 2005.

North, D.C. (1990) *Θεσμοί, θεσμική αλλαγή και οικονομική επίδοση*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2006.

Piketty, T. (2013) *Το Κεφάλαιο τον 21ο αιώνα*, Αθήνα, Πόλις 2014.

Smith, A. (1776) *An inquiry into the nature and causes of the Wealth of Nations*, 5th edition 1789, re-edited by E. Cannan 1904, The University of Chicago Press, 1976.

Ζουμπουλάκης, Μ. (2003) «Η παγκοσμιοποίηση σε ιστορική προοπτική», στο Χ. Κόλλιας- Χ. Ναξάκης- Μ. Χλέτσος (επιμ.) *Μύθοι και πραγματικότητες στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Πατάκης, Αθήνα.